

müştür (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, III, 3-7). Ekonomik öneminin yanı sıra edebî ve kültürel yönden de ehemmiyet arzeden Zülmeçâz, özellikle şairleriyle ünlü Hüzeyl kabilesinin topraklarında kurulduğundan İslâm öncesi Arap şiirlerinde buradan söz edilmektedir.

Zülmeçâz panayırı gerek Mekke yakınlarında kurulması, gerekse kurulduğu bölgenin sakinleriyle Hüzeyl kabilesi arasındaki yakın akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin getirdiği emniyet dolayısıyla Mekke tâcirleri için Ukâz'dan sonra ikinci önemli panayır sayılmaktaydı. Zira "ilâf" adı verilen ticaret antlaşmalarıyla ticarete belli bir yer edinen Kureyşli tâcirler, burada diğer bölgelerden temin ettikleri ticarî ürünlerini satabildikleri gibi Arap kabilelerinin beraberlerinde getirdikleri çeşitli ürünleri Suriye ve Irak'a götürerek bölge halkının ihtiyacı olan ticarî emtia karşılığında satma fırsatı bulmaktaydı. Dûmetülcendel, Muşakkar, Suhâr, Debâ, Aden ve San'a gibi belli bir kabilenin veya siyasî hâkimiyetinin nüfuzu altında bulunan Arap panayırlarına katılanların ticaret vergisi (uşûr) ödediğini bildiren kaynaklarda Zülmeçâz panayırının, topraklarında kurulduğu Benî Hüzeyl'e herhangi bir vergi ödendiğinden bahsedilmemektedir.

Bu panayırın ilk devir İslâm tarihindeki önemi, Hz. Peygamber'in Kureyş dışındaki Arap kabilelerine İslâm'ı tebliğ etme fırsatı bulmasıydı. Nübüvvetin dördüncü yılında İslâm'ı açıkça tebliğ etmeye başladıkandan sonra diğer Arap kabilelerine de ulaşabilmek için her yıl Mekke yakınlarında kurulan Ukâz, Mecenne ve Zülmeçâz panayırlarına gitmekteydi. Zülmeçâz panayırında insanlara Müslümanlığı anlatırken Ebû Leheb kendisini takip ederek onu yalanlar, hatta vücudu kanayınca kadar üzerine taş atardı (İbn İshak, s. 215; İbn Sa'd, VI, 42). Resûlullah, Zülmeçâz'da da her kabilenin yanına ayrı ayrı giderek İslâm'a davet faaliyetini sürdürmesine rağmen bundan olumlu bir sonuç alamadı. İbn Sa'd, hicretten önce Evs kabilesinin önemli bir kolu olan Abdüleşheloğulları'ndan on beş kişilik bir grubun Ebû'l-Hayser Enes b. Râfi' başkanlığında Medine'den Mekke'ye gelip Hz. Peygamber'le Zülmeçâz panayırında görüşüğünü ve Hz. Peygamber'in onları İslâm'a davet ettiğini belirtmektedir (eṭ-Ṭabakât, I, 216-217; III, 438).

Genel olarak İslâm döneminde Arabistan panayırlarının iktisadî, siyasî ve içtimaî sebeplerle Câhiliye devrindeki canlı-

lıklarını kaybetme sürecinden Zülmeçâz da etkilendi. Özellikle Ermevîler dönemindeki iç karışıklıklar yüzünden Hicaz bölgesinde yaşanan güven sorunlarının Zülmeçâz'a katılanların önemli miktarda azalmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Belâzürî'nin rivayetine göre 66 (685-86) yılında Kâ'b b. Rebîa kabilesinden bir grup, Kilâb b. Kure b. Hübeyre el-Kuşeyrî ile birlikte Zülmeçâz'a saldırmış, ancak bölgede etkili olan Hâricî lideri Necde b. Âmir onları bertaraf etmiş, Zülmeçâz yakınlarında konaklayan Benî Cerm'in Benî Kuşeyr tarafından yağmalanan mallarını da kendilerine iade etmiştir (Ensâb, VII, 175, 186). Hâricîler'in de etkisiyle bölgede artan güvenlik sorunları daha sonraki dönemlerde de sürmüş ve panayırın tamamen kapanmasına yol açmıştır. Ezrakî'nin rivayetine göre 129 (747) yılında Hâricî lideri Ebû Hamza eş-Şârî'nin Mekke'yi işgalinin ardından önce Ukâz, ardından Mecenne ve Zülmeçâz panayırları tarihe karışmıştır (Aḥbârü Mekke, I, 131).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 215; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 413-414; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, I, 216-217; III, 438; VI, 42; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 182-183, 267; a.m.f., *el-Münevveḥ*, s. 200-202, 228-229; Ezrakî, *Aḥbârü Mekke* (Wüstenfeld), I, 129-131; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), VII, 175, 186; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1992, I, 603; II, 295; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğānî* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ - Semîr Câbir), Beyrut 1407/1986, III, 3-7; XI, 44-46; Ebû Ali el-Merzûkî, *el-Ezmine ve'l-emkine*, Kahire, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî), II, 165-166; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 55; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VII, 380; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 24; II, 869, 946-947; Ahmet Turan Yüksel, *İslâm'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat*, İstanbul 1999, s. 21; Hakkî İsmâil İbrâhim, *Esvâku'l-'Arabi't-ticarîyye fi şibhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye*, Amman 1423/2002, s. 99-100; Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara 2003, s. 63-64.

ELNURE AZIZOVA

ZÜL'UŞEYRE GAZVESİ

(bk. UŞEYRE GAZVESİ).

ZÜMER SÜRESİ

(سورة الزمر)

Kur'an-ı Kerim'in
otuz dokuzuncu sûresi.

Mekke döneminin ortalarında nâzil olmuştur. Bazı âlimler 23 ve 53-59. âyetlerin Medine'de indirildiğini söylemişse de (Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, XV, 151; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, XXIII, 307) bu görüş tercih edilmemiştir (M. Tâhir İbn Âşûr, XXIV, 5). Adını 71 ve 73. âyetlerinde

geçen, "âhirette kâfir ve müminlerin oluşturduğu topluluklar" anlamındaki "zümer" kelimesinden almıştır. Sûre, 20. âyetinde yer alan "guref" (cennetteki köşkler) kelimesine işarette Guref sûresi diye de anılmıştır (a.g.e.ler). Yetmiş beş âyet olup fâsılası "ب، د، ر، ل، م، ن" harfleridir.

Zümer sûresinde Kur'an'ın vahiy ürünü olduğu çeşitli âyetlerde vurgulanmakta, şirk inancı reddedilip tevhid inancı telkin edilmekte, uyarı ve müjdeleme üslûbuyla âhiret âlemi hatırlatılmakta, cennet ve cehennem hayatı tasvir edilmektedir. Bu arada tabiatın yaratılışı ve işleyişiyle insanın psikolojik özelliklerine değinilmekte ve onun dinî gerçeklere ulaşmasına zemin hazırlanmaktadır. Sûrede bu konular sistematik biçimde değil -diğer birçok sûrede olduğu gibi- dünya hayatına paralel olarak karışık bir şekilde yer almaktadır. Zira insan hayatı tek çizgi üzerinde seyretmeye bazan dünyanın imarına, bazan ebedî hayatın mutluluğu için çalışmaya, kimi zaman korkuya, kimi zaman da sevgiye ağırlık verilmesini gerektirir. Birbirine zıt gibi görünen bu duygu ve düşünceler insan psikolojisinde iç içedir.

Zümer sûresinin muhtevasını üç bölüm halinde incelemek mümkündür. Allah tarafından indirilen Kur'an'ın dinî gerçekleri içeren bir kitap olduğunun beyan edilmesiyle başlayan birinci bölümde Resûlullah'ın şahsında bütün insanlara sadece Allah'a tapmaları emredilir; kendilerini Allah'a yaklaştırıp O'nun nezdinde şefaâtçi olmaları için Allah'tan başka varlıklara tapmaların yalancı ve nankör durumuna düşükleri belirtilir (krş. el-Mü'minûn 23/84-

Zümer sûresinin ilk âyetleri

90). Ardından akıllara durgunluk veren bir düzene sahip bulunan tabiatta gece ile gündüzün oluşumu, güneşle ayın uyum içinde bulunuşu, ilk insanın yaratılışı ve türünün bugüne kadar üreyişinden söz edilir. Âhiret gününe temas edildikten sonra din ve iman konularında kararsız insan tipinin bir belâ ve sıkıntıyla karşılaşınca rabbine yalvardığı, fakat sıkıntısı giderilince tevhid inancından saparak başkalarını da yoldan çıkardığı anlatılır. Basiretsiz davranan bu insan tipiyle ibadetine devam eden, âhiret endişesi taşıyıp rabbinin rahmetini uman, hak yolda bilinçli yürüyenlerin birbirine eşit olmayacağı dile getirilir. Ardından yine Hz. Peygamber'in şahsında sadece Allah'a kulluk etme emir ve görevi tekrar edilir, puta tapanların kendilerini de aile fertlerini de âhirette felâkete sürükleyecekleri belirtilir. Buna karşılık şeytanî güçlere kulluk etmeyip Allah'a yönelen, söylenen sözleri dinleyip onların en isabetli ve en güzeline uyanların daima doğru yolda bulundurulacağı ve mekânlarının cennet olacağı bildirilir. Cenâb-ı Hakk'ın gökten su indirip kurumuş toprağı yeşertmesi, farklı renklerde ekinler yetiştirmesi, daha sonra yeşilliğin sararıp kuruması olayına dikkat çekilerek hem Allah'ın varlığına ve birliğine hem de hayatın fâniliğine, dolayısıyla âhiretin mevcudiyetine delil getirilir. Bunca ibret verici tecelliler karşısında gönlü ilâhî hakikatlere açık hale getirilen kimse ile kalbi taşlaşmış kimsenin bir olamayacağı gerçeğine işaret edilir. "En güzel söz" diye nitelenen Kur'an'ın çelişkilerden uzak, kendi içinde tutarlı, eğitimi pekiştirme amacıyla tekrarlar içeren bir kitap olduğu belirtilir (Taberî, XXIII, 249-250); rablerinden korkanların önce ürperti, ardından sükûn ve huzur ile Allah'a bağlanıp teslim olduğu ifade edilir (âyet 1-26).

İkinci bölümün başında düşünüp öğüt almak isteyenler için Kur'an'da her türlü misalin yer aldığı bildirilir; ardından -tevhid ilkesine örnek vermek üzere- birden fazla kişinin emrinde hizmet eden kimse ile tek kişinin emri altında çalışan kimsenin eşit sayılmadığı yolunda bir misal getirilir. Hz. Peygamber'e hitaben kendisinin ve inkârcıların kıyamet gününde Allah'ın huzurunda hesaplaşacakları belirtilir. Dünyada Allah'a ortak koşmak suretiyle yalan söyleyen ve ilâhî vahyi inkâr eden kimseden daha zalim birinin bulunmadığı, buna karşılık insanları Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ve peygamberlerine inanmaya davet edip bu yolu izleyenlerin kötü davranışlardan sakınanların ta kendileri olduğu,

günahlarının affedileceği ve en güzel şekilde mükâfatlandırılacakları beyan edilir. Tevhid ilkesine tekrar vurgu yapılarak Allah'ın, kulu Muhammed'e kâfi geldiği, müşriklerin taptığı ilâhların ise hiçbir etkilerinin bulunmadığı, aslında puta tapanların da gökleri ve yeri tek Allah'ın yarattığını kabul ettikleri bildirilir. Kur'an'ın Allah tarafından indirilen bir vahiy oluşu gerçeği tekrarlanır. Âhiret için bir işaret olan uykunun bir nevi ölüm hali sayıldığı, bu sırada eceli gelenlerin ölümü gerçekleştirilirken diğerlerinin ölümünün belirlenmiş bir vakte kadar ertelendiği belirtilir ve Allah nezdinde hiçbir putun şefaathçi olamayacağı ifade edilir. Puta tapmak ve dinî gerçekleri inkâr etmek suretiyle kendilerine zulmedenler kıyamet gününde azaptan kurtulmak için yeryüzündeki her şeyi, hatta onun bir mislini daha vermeyi arzu edecekleri bildirilir. Ardından -sürenin 8. âyetine benzer şekilde- kişinin bir sıkıntıya düştüğünde Allah'a yalvarıp yakardığı, fakat sıkıntısı giderilip nimete kavuşturulduğunda bu nimeti kendi bilgisi sayesinde elde ettiğini ileri sürdüğü anlatılır. Ancak bunun, eski ümmetlerde de görüldüğü gibi insanların çoğunun bir imtihan vesilesi olduğunu bilmediği belirtilir (âyet: 27-52).

Sürenin üçüncü bölümü şu âyetle başlar: "Ey kötü davranışları yüzünden kendilerine yazık eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar" (âyet 53). Bazı âlimler bu âyette Câhiliye dönemi müşriklerine, bazıları Resûlullah'ın amcası Hamza'nın katili Vahşi b. Harb'e, bir kısmı müşriklerin hicret etmekten vazgeçirdiği müslümanlara, diğer bir grup da büyük günah işleyenlere hitap edildiğini söylemişse de burada günah işleyen herkese hitap edilmektedir; yeter ki samimiyetle tövbe etmiş ve o günden sonra ilâhî emirlere uymuş olsun (a.g.e., XXIV, 18-22; ayrıca bk. Tirmizî, "Tefsîr", 39/2). Ölüm gelip çatmadan önce Allah'a dönmeyenlerin âhirette ileri sürecekleri bir mazeretlerinin kalmayacağı haber verilir. Allah Teâlâ'nın her şeyin yaratıcısı ve yöneticisi, bütün kâinatın hâkimi ve mâlik olduğu ifade edilir; özellikle şirkin her çeşidinden kaçınmanın gereği vurgulanır. Sürenin son âyetleri kıyametin kopması, hesabın görülmesi, cehennemliklerle cennetliklerin yerlerine sevk edilmesine dairdir (âyet 53-75).

Zümer sûresi Hz. Peygamber'e Zebûr yerine verilen (miûn) sûrelerden biridir (İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 301). Hz. Âişe, Resûlullah'ın her gece İsrâ sûresiyle be-

raber Zümer sûresini de okuduğunu nakletmektedir (*Müsned*, VI, 68; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 21; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 257-258). Bazı tefsir kitaplarında yer alan, "Allah, Zümer sûresini okuyan kimsenin kıyamet gününde ümidini boşa çıkarmaz ve ona Allah'tan korkan kişinin mükâfatını verir" meâlindeki hadisin (*Zemahşerî*, V, 326; Beyzâvî, IV, 47) mevzû olduğu kabul edilmiştir (Muhammed et-Tabrablusî, II, 720). Ali Rızâyî, Zümer sûresi tefsirine yeni bir bakış çerçevesinde *Me-bânî-i 'İzzet der Kur'ân* (Kum 1383), *Gazâlî Halî İd Tefsîrî'z-Zümer* (Riyad 1403/1983) adlı birer eser kaleme almış, Senâ Atâullah Ahmed, *el-Esrârü'l-belâğîyye fi sûreti'z-Zümer* ismiyle yüksek lisans tezi hazırlamıştır (el-Ezher, Külliyyetü'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye [benât], Kahire 1993).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 68; Tirmizî, "Tefsîr", 39/2; Taberî, *Câmi'ü'l-bejân* (nşr. Sidki Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXIII, 249-250; XXIV, 6-7, 8-9, 18-22; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Kahire 1424/2003, s. 286-288; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali M. Muavvaz), Riyad 1418/1998, V, 326; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1408/1988, XV, 151; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 47; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-zâf ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 720; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Umed - Ömer Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1421/2000, XXIII, 307; Ca'fer Şerefeddin, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyye haşâ'îşü's-süver*, Beyrut 1420/1999, VII, 255-281; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Beyrut 1420/2000, XXIV, 5; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *el-Ehâdîş ve'l-âşârü'l-vâride fi fezâ'ili süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 257-258, 301; Seyyid M. Hüseyinî, "Süre-i Zümer", *DMT*, IX, 372.

BEKİR TOPALOĞLU

ZÜMRÜDÜANKA

(bk. ANKA).

ZÜNNAR

(الزنار)

Gayri müslimlerin dinî âlametleri olarak takmakla yükümlü kıldıkları kuşak veya kemer.

Grekçe **zone** kelimesinden gelen **zün-nâr** Süryânîce asıllı bir terimdir. İlk defa keşişlerin taktığı bir kuşak olan zunnar Farsça'da "Brahmanlar'ca kutsal kabul edilen ip" anlamında kullanılır. İslâm literatü-